

OSMANLI'DA KAMUSAL ALAN -OSMANLI KÜLLİYELERİ

Yrd. Doç. Dr. Aytül PAPİLA, Beykent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Özet

Kamusal alanlar, mülkiyeti devlet ya da özel kişi ya da kuruluşlarda olan, halkın kullanımına açık, herkese ait, bir araya gelme, tartışma ve kendini ifade etme mekânları olarak tanımlanabilir.

Bu makalede, İstanbul'daki Osmanlı külliyelerinin merkezlerini oluşturan camiler, Osmanlı kamusal alanları olarak kabul edilecek, bu yapıların mimari özellikleri incelenerek, Osmanlı mimarlığı ve kamusal alan ilişkisi irdelenecektir.

Anahtar sözcükler: Kamusal alan, Osmanlı mimarisi, Osmanlı külliyesi, Osmanlı Camileri,

Abstract:

Public places can be defined as “the places, open to the public use, where the public get together, discuss and express themselves and belong to the private or public institutions or governments”.

This article claims the mosques that form the centre of the Ottoman architectural complexes in Istanbul as public places and contains a discussion of the Ottoman architecture and the public places.

Key Words: Public places, Ottoman architecture, Ottoman architectural complexes, Ottoman mosques,

Giriş:

“Kamusal alan” kavramı, Alman düşünür Jurgen Habermas tarafından ortaya atılmıştır. Habermas’a göre kamusal alan, “toplumsal yaşamda kamuoyunun içinde olduğu alandır.” (Özbek, 2004, s. 20)

TDK Türkçe Sözlük’te, “kamu”, “halk hizmeti gören devlet organlarının tümü” ve “bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme” olarak tanımlanmaktadır. TDK Türkçe Sözlükte, “kamusal alan”, “kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer” olarak açıklanmaktadır.

Kamusal alan kavramını ortaya atmış olan Alman düşünürler Hannah Arendt ve Jurgen Habermas, bu kavramın çıkış noktası olarak, özel ve kamusal ayrımını Yunan şehirlerindeki “oikos (ev) ve polis(şehir)” ikilemi üzerinden tanımlamışlardır. “Arendt, kamu teriminin iki açılımı olduğunu, bunlardan birincisinin “herkes tarafından görülebilir ve duyulabilirlik”, diğerinin de “içinde özel olarak bize ait olandan ayrı, hepimiz için ortak olan bir dünya” olduğunu ifade etmiştir”. (Gürallar, 2009)

Bu tartışmalar üzerinden yapılacak olan kamusal alan tanımı, “mülkiyeti devlet ya da özel kişi ya da kuruluşlarda olan, halkın kullanımına açık, herkese ait, bir araya gelme, tartışma ve kendini ifade etme mekânları” olarak açıklanabilir.

Günümüzün iletişim teknolojilerinin geliştirdiği yeni kamusal alanlar dışında, bir mekân ya da binalarla çevrili bir meydan, cadde, sokak, park olarak somutlaştırabileceğimiz kamusal alanlar, mimariyle birlikte var olmaktadır. Bu bakışla, mimarinin sanatsal özellikleri, kamusal alanın oluşumunda etkili olmaktadır.

Bu makalede, İstanbul'daki Osmanlı külliyelerinin merkezlerini oluşturan camiler, Osmanlı kamusal alanları olarak kabul edilecek, bu yapıların mimari özellikleri incelenerek, Osmanlı mimarlığı ve kamusal alan ilişkisi irdelenecektir.

İstanbul'daki Osmanlı Külliyelerinin Kamusal Alanlar Olarak Ele Alınışı ve Mimari Özellikleri

Külliye, Türk mimarisinde, belli amaçlar için bir araya getirilmiş yapılar topluluğudur. “Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi teşkilatının olgunlaştırdığı ve imparatorluğun zengin gelirleri ile işleyen külliyeler, en geniş anlamda cami, medrese, türbe, hamam, darüşşifa, kervansaray, han, çarşı, tabhane, imarethane, kütüphane, mektep gibi dini, sosyal ve kültürel kuruluşlar ile hizmetlilerin oturdukları yapıların bir çevre duvarı içine veya arazinin durumuna göre birbirine yakın mesafelere yerleştirilmesinden meydana gelen ve vakıfların gelirleri ile işleyen yapı topluluklarıdır” (Reyhanlı Genceci,1974:1)

Osmanlı toplumunda külliyeler, halkın ihtiyaçlarını karşılamak için, bu görevin devletin sorumluluğunda olmadığı anlayışıyla, başta hükümdar ve aileleri olmak üzere, siyasi ve ekonomik güce sahip kişiler tarafından, vakıf sistemi içerisinde inşa edilmişlerdir.

Külliye yapı topluluğunun merkezinde yer alan camiler ve avluları, “Osmanlı'nın kamusal alanları” olarak kabul edilebilir. Halkın ve yöneticilerin, birbirlerini görmesi, varlıklarını duyurması, bu mekânlarda gerçekleşmiştir. “İstanbul'daki külliyelerin büyük dış avluları, İstanbul'un forumlarıdır. Roma ve Bizans dönemlerinin yapılarla çevrili kent meydanı kavramı, İslam toplumunun her şeyi din bağlamında tanımlamaya çalışan sosyal

sistemini yansıtarak, insanların toplanacağı alanları camiler çevresinde oluşturmuştur.”
(Kuban 1998:24)

Camiler, yapılış amaçları, yaptıran kişi ve yapıyı kullanan kişiler söz konusu olduğunda, “temsil” mekânları olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı toplumunun odak noktasını oluşturan dinsel inançların, bu inançlarla gücünü meşru kılan ve topluma yansıtan yaptıran kişilerin ve bu inançları paylaşan ve onaylayan halkın bir araya gelişinin temsidir.

Camiler, Osmanlı toplumunda, yöneten ve yönetilenin bir araya geldiği nadir mekânlardan birini oluşturur. Hükümdarların inşa ettirdiği, kendi ya da aile bireylerine adadıkları külliyelerin camilerinde, Cuma namazlarını kılarken, hünkâr mahfilini kullansa bile, ibadet için bir araya gelen insanlar ile karşılaştıkları ve aynı mekânda ibadet ettikleri için, “görülme mekânlarıdır”. Halk, bu mekânlarda, sorunlarını hükümdara aktarma fırsatını da bulmuştur. “Cuma selamlığına çıkan, yani her hafta değişik bir camiye namaz kılmaya giden padişahın eyerine halkın dilekçe bırakabiliyor ve bu dilekçelerin dikkate alınıyordu.
(Kazancı, 2006:6, Ortaylı 1987:115)

Halkın, iç mekânda ibadet ederken, avlularında ibadetten önce ya da sonra, karşılaştığı, sohbet ettikleri camiler, yönetilenlerin bir araya geldikleri mekânlardır. İstanbul’daki bazı camilerin, tarikatların denetiminde olması, bu tarikatların yönetime bakışlarını da yansıtmıştır. “Osmanlı’nın her döneminde cami, önemli bir halkla ilişkiler mekânıdır. Burada yapılan dini söyleşiler, konuşmalar, hatta hutbeler, cami avlusu sohbetleri, yönetime ya da yöneticilere kimi kez tepki niteliğindedir, kimi kez onay içerir, kimi kez uyarıcıdır, kimi kez tehditlerle doludur”. (Kazancı, 2006:18)

İstanbul'da büyük bir cami çevresinde bütün kente hizmet veren kapsamlı bir toplumsal ve kültürel merkez kavramı, Fatih Külliyesi ile başlamış, II. Bayezid, Şehzade, Süleymaniye, Sultanahmed Külliyesi ile devam etmiştir. 18. yüzyılda başlayan Batılılaşma döneminde inşa edilen Nuruosmaniye Külliyesi bu anlayışın son örneklerinden biridir. 19. yüzyılda, devletin iç yapısındaki köklü değişiklikler ve geleneksel mimari üsluptan uzaklaşmıştır.

Yapıldıkları dönemlerin, tarihi, siyasi ve sanatsal özelliklerini yansıtan bu yapıların planlanması ve inşaatı sırasında, imparatorluğun en önemli sanatçıları çalışmış ve en değerli malzemeler kullanılmıştır. Mimari elemanlarla oluşturulan estetiğin tamamlayıcısı olarak, yüzey süsleme teknikleriyle gerçekleştirilen estetik değerler, yapıyı yaptıran ve kullanan kişiler arasındaki ilişkiyi, verilmek istenen mesajları sanatsal olarak aktarmıştır. Bu mesajlar, Osmanlı devlet yapısının dinsel ilkelerini, camilerin taşıdığı dinsel anlamlarla birleştirmektedir.

Fatih Külliyesi (1463-1470), merkezindeki caminin iki yanında paralel olarak yerleştirilmiş, 16 medrese, darüttalim (Kur'an okulu), kütüphane, darüşşifa, tabhane, imaret, kervansaray ve türbeden oluşmaktadır. (Resim 1) "Fatih Camii'nin dış avlusu, Fatih Meydanı olarak bilinir ve camiyle birlikte tasarlanarak meydan adını alan tek açık alandır. Bir anlamda, tek Türk forumudur." (Kuban, 1996:201)

Ekrem Hakkı Ayverdi'ye göre, Fatih döneminde inşa edilen cami, ana ibadet mekânı merkezi kubbe ve ona mihrap yönünde eklenen yarım kubbe ile, bu mekânın iki yanında yer alan yan kanatlar ise, üçer adet küçük kubbe ile örtülüydü. Ana ibadet mekânı, revaklı ve şadırvanlı avlu ile kible yönünde türbelerin yer aldığı avlu ile birleşmekteydi.

Fatih Camii, 1509, 1557 ve 1754 yıllarındaki depremlerde hasar görmüş ve 1766 yılındaki depremde tamamen yıkılmıştır. Sultan II. Mustafa dönemine (1767-1771) yılları arasında, Barok üslupla yeniden inşa ettirilirken, Şehzade Camii'nin planı uygulanmıştır. Yapının günümüzdeki iç mekân süslemeleri, 18. yüzyıl Osmanlı sanatının Barok üslup etkilerini yansıtmaktadır. (Resim 2)

İstanbul'da, Fatih külliyesi ile başlayan, caminin revaklı avlu ve ağaçlar ve çiçeklerle süslü dış avlular ile çevrenmesi anlayışı, cami iç mekanının ilahi gücü simgelemesi ile birleşen, cennet bahçesi imgesini getirmiştir. İslam cami mimarisi geleneğinde, revaklı avlulardaki şadırvan, abdest alma işlevi için olduğu kadar, cennetin ırmaklarını çağrıştırdığı için, bu imgeyi pekiştirmektedir. İstanbul'da, şehir parklarının işlevlerini bu avlular görmüştür.

II. Bayezid Külliyesi, şehrin Bizans dönemindeki en büyük meydanı olan, Tauri Forumu üzerine, Sultan II. Bayezid tarafından 1500-1505 yılları arasında inşa ettirilmiştir. (Resim 3) Külliye'nin, bir cami, türbe, aşhane-imaret, sıbyan mektebi, tabhaneler, medrese, hamam ve kervansaraydan oluşan yapıları, Fatih Külliyesinden farklı olarak, simetrik bir plana göre değil, araziye dağınık olarak yerleştirilmiştir. Yapının mimarının kimliği belirsizdir.² Yapıda, Ayasofya'nın planı, daha küçük boyutlu olarak uygulanmıştır.

Cami ana ibadet mekânını örten 16,78 metre çapındaki merkezi kubbe, dört ayak ve iki porfir sütun tarafından taşınmaktadır. Ana kubbeyi, mihrap ve kuzey yönünde, iki yarım kubbe desteklemektedir. Kubbe ile örtülü mekânın iki yanında, dörder kubbe ile örtülü iki yan

Yrd. Doç. Dr. Aytül Papila, Beykent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

² Külliye'nin Mimar Hayreddin tarafından inşa edildiği kabul edilmiş, daha sonra Mimar Kemaleddin'in eseri olduğu ileri sürülmüş, 1958'de Rıfkı Melül Meriç tarafından mimarının Yakub Şah bin Sultan Şah olduğu ileri sürülmüştür.

kanat yer almaktadır. Caminin güney kanadına eklenen tabhaneler beşer adet kubbe ile örtülüdür. Bu mekânın iki ucuna, iki minare yerleştirilmiştir. Bu mekâna, kuzey cephesinden, revaklı, şadırvanlı avlu birleşmektedir. (Resim 4) Yapının dış avlu duvarları, günümüze gelememiştir.

Ana giriş kapısı üzerindeki kitabe, II. Bayezid'in şehzadeligi sırasında Amasya'da tanıdığı ve beraberinde İstanbul'a getirdiği, Osmanlı hat sanatının en büyük sanatçısı, Şeyh Hamdullah'ın eseridir. Yapının inşaatında İstanbul'daki yeniçerilerin çalışması, pencere demirlerinin, topçular ocağınca dökülmesi, Osmanlı mimarlığının, devlet kurumları ile yoğun ilişkisini yansıtmaktadır.

Osmanlı'nın bir imparatorluğa dönüştüğü 16. yüzyıl, aynı zamanda, mimarının en iyi örneklerinin üretildiği "Klasik Dönem" olarak adlandırılmıştır. Bu eserler, başta Kanuni Sultan Süleyman olmak üzere Osmanlı hanedanı ve bu hanedana hizmet eden Mimar Sinan'ın birlikteliği ile gerçekleşmiştir. Kanuni'nin bir dünya hükümdarı olarak, gücü, yaptırdığı mimari eserlere yansıtılmıştır. Şehzade ve Süleymaniye Külliyesi, Osmanlı teb'asına olduğu kadar, onu dikkatle izleyen Avrupalılara da bir güç gösterisidir.

Sinan'ın İstanbul'da inşa ettiği ilk büyük külliye Şehzade Külliyesi (1544-1548)'dir. Şehrin ana yollarından biri üzerinde yer alan külliye, cami, medrese, tabhane, kervansaray, imaret, mektep ve muvakkithaneden oluşmaktadır. Bu yapının, Kanuni Sultan Süleyman'ın kendi külliyesi olarak yapımına başlandığı, ancak, inşaat sürerken Şehzade Mehmet'in ani ölümü üzerine, ona adandığı kabul edilmektedir. Kare şeklindeki cami iç meânını örten 18.70 metre çapındaki merkezi kubbe, dört yönden yarım kubbelerle desteklenmiştir. Köşelerde

birer adet kubbe yer alır. İç mekânın kuzey duvarının iki köşesine, iki minare yerleştirilmiştir. Ana mekâna beş kubbeli son cemaat yeri ve kare şeklindeki revaklı, şadırvanlı avlu kuzey cephesinde birleşmekte, yapının doğu ve batı yan kapıları, cami ve türbeleri, doğu, batı ve güney yönlerinden çeviren büyük bir dış avluya açılmaktadır. (Resim 5)

Süleymaniye Külliyesi, şehrin ana yollarının üzerinde yer almayan, 1540'ta yanan Eski sarayın arazisinin üzerine yapılmıştır. (Resim 6) Süleymaniye Külliyesi'nde, ana eksenini oluşturan, cami, revaklı avlu ve türbeler, Şehzade Külliyesi'nde olduğu gibi, doğu, batı ve güney yönünden, büyük bir dış avlu ile çevrilidir. Dış avlu duvarlarla sınırlanarak, içerdği mekânların önemi vurgulanmıştır. Bu yapıların etrafına, medreseler, hamam, darülhadis, darülkurra, darüşşifa, imaret, tabhane ve tıp medresesi yerleştirilmiştir. “Süleymaniye Külliyesi, bir kurum olarak, her türlü toplumsal hizmeti veriyor ve bütün toplumsal etkinlikleri bünyesinde topluyordu. Burada, ibadet dışında eğitim ve sağlık hizmeti veriliyor, sosyal yardım yapıyor, insanlar ağırlanıyor, bir araya geliyordu” (Kuban, 1996:245)

Yapı, Mimar Sinan'ın önderliğinde, mimarlar ocağında yetişmiş çok sayıda mimarın gözetimiyle inşa edilmiştir. Bu grubun altında çalışan ustaların kimlikleri, imparatorluğun dinsel ve etnik yapısından bir kesit sunmaktadır. Süleymaniye Camii ve külliyesinin inşaatında, “hür ırgadlar (Müslüman ve Gayrimüslim işçiler), “hasa mimarları, hasa sanatkârları ve askerler (kapıkulu sipahileri, gılman-ı acemiyan-acemi oğlanları) ve forsalar (esir ırgadlar) çalışmıştır. “Bennâ, sengtraş, neccâr, nakkaş, lağımger, haddad, camger, sürbger³ olarak sınıflandırılan 8 sanat grubunda çalışmış olan 3523 ustadan 1810'u(%51'i), ^

Yrd. Doç. Dr. Aytül Papila, Beykent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

³ bennâ: duvarcı, sengtraş: taşçı, neccâr: marangoz, lağımger: temel kazıcı, haddad: demirci, camger: camcı, sürbger: kurşuncu anlamına gelmektedir. Nakkaş: minyatür ustalarına verilen addır; ancak, camilerdeki kalem işlerini yapan ustalara da aynı ad verilmiştir.

Hristiyan, 1713'ü (%49'u) Müslümandır. Çalışan ustaların dinsel dağılımı, yapılan işe göre değişmektedir. Örneğin “bennâların %83'ü Hristiyan iken, sengtraşların yalnızca %11'i Hristiyandır. Nakkaş, sürbger ve camcı gruplarının %90'ı Müslümandır”.(Barkan 1972: 142-143).

Külliyenin merkezindeki cami, dört paye ile taşınan 26,20 m. çapındaki kubbeye, kible eksenini üzerinde iki yarım kubbe ve ikişer eksedra ile örtülüdür. (Resim 7), (Resim 8) Bu hacme, iki yanda beşer küçük kubbe ile örtülü yan kanatlar eklenmektedir. Son cemaat yeri dokuz kubbe ile örtülüdür (Resim 9) . Revaklı avlunun kuzey giriş cephesi, yüksek duvarlarla çevrilerek ayrı bir giriş olarak vurgulanmıştır. Son cemaat yerinin iki ucu ve revaklı avlunun köşelerine dört minare yerleştirilmiştir. “Cami, izinde olduğu İstanbul Bayezid Camii plan şemasını, çok daha büyük boyutlar içinde, içte ve dışta hareketli bir ritm yaratarak aşmıştır”.

(Kuban 1967:17) Cami mimarisini tamamlayan dengeli süsleme anlayışı, Klasik Osmanlı görsel dilinin en iyi örneğidir. (Resim 10)

Sultanahmed Külliyesi, I Ahmed tarafından (1609-16) tarihleri arasında Sedefkâr Mehmet Ağa'ya yaptırılmıştır. Külliye, cami, hünkâr kasrı, sıbyan mektebi, medrese, arasta, hamam, darüşşifa, imaret, tabhane, han, darülkurra, sebil, çeşme ve dükkânlardan oluşmaktadır. (Resim 11) Külliye'nin yapılabilmesi için, Atmeydanı'ndaki Mesih Paşa ve Sokollu Mehmet Paşa'nın sarayları yıkılmıştır. Yapının açıldığı Atmeydanı, İstanbul'da şenliklerin, kutlamaların yapıldığı önemli bir meydan olarak kullanılmıştır.

Camide, Şehzade Camii'nin planı uygulanmıştır. Ana ibadet mekânını örten 22,40 metre çapındaki kubbe, dört yarım kubbe ile desteklenmekte, ağırlığı dört paye tarafından taşınmaktadır. Köşelerde, pandantiflerle geçilen birer kubbe mevcuttur. Dokuz bölümlü son cemaat yeri ve revaklı, şadırvanlı avlu, yapının kuzey cephesinden birleşmektedir. Yapıda, dördü ana ibadet mekânının köşelerine, ikisi, kuzey avlu duvarının iki yanına yerleştirilmiş, altı adet minare bulunmaktadır. Cami ile mihrap cephesindeki türbeler, Şehzade Camii'nde olduğu gibi, doğu, batı ve güney yönlerinde büyük bir dış avlu ile çevrelidir.

Cami, iç mekânı, Osmanlı sanatının süsleme teknikleriyle, zengin bir şekilde süslenmiştir. Alt sıra pencere üstlerinden başlayarak, üçüncü sıra pencerelerin altlarına kadar, duvar yüzeyleri, 16. yüzyılın ikinci yarısı ve 17. yüzyılın başında İznik ve Kütahya'da üretilmiş çinilerle kaplıdır. Yapının kalem işi süslemeleri, dönem üslununu yansıtmaları bakımından önemlidir. (Resim 12)

Sultanahmed Camii, Ayasofya ile birlikte, İstanbul'un deniz silüetini belirleyen, antısal bir yapıdır.

İstanbul'daki ilk Barok külliye, I.Mahmut döneminde (1748)'de inşaatına başlanan ve III. Osman döneminde (1755)'te tamamlanan, sebil, çeşme, oval planlı kütüphane, türbe, medrese ve imareten oluşan Nuruosmaniye Külliyesidir. Yapının bina emini Ali Ağa, sorumlu mimar Simon Kalfa'dır. Külliye, dönemin en büyük alışveriş yeri Kapalıçarşı'nın Cağaloğlu çıkışına, Çemberlitaş meydanına bakacak şekilde yerleştirilmiştir. (Resim 13)

Cami, klasik, tek kubbeli plana göre inşa edilmiştir. 25.75m. çapındaki kubbenin ağırlığı, dört kemer ile duvarlara gömülü köşe payelerine aktarılmıştır. Cami, bir bodrum kat üzerine inşa edilerek zeminden yükseltilmiştir. Kubbeyi taşıyan timpanon kemerleri silmelerle hacim kazanmıştır. Dış yan mahfiller, iki kat halinde altta sütun, üstte payelere dayanan dalgalı kemerler ile inşa edilmiştir. Katlar arasında askı, kemer ve saçaklar; silme ve korniş ve dışa taşkın profillerle belirginleştirilerek cephelere canlılık getirilmiştir. Gelenksel olarak dikdörtgen planlı ve şadırvanlı olması gereken revaklı avlu, şadırvansız ve at nalı şeklinde inşa edilmiştir.

Türk sanatında daha önceden uygulanmamış olan Barok üslubun temel süsleme elemanları, dalgalı yay kemerler, deniz kabuğu motifleri, S, C kıvrımları, akantus yaprakları cepheler ve iç mekân süslemesinde yoğun olarak kullanılmıştır. (Resim 14)

Sonuç

İstanbul'daki Osmanlı külliyelerinin camileri, iç mekânları, iç ve dış avluları ile, İstanbul'un şehir meydanlarına açılan "kamusal alanlar" oluşturmuşlardır. İbadet, eğitim, sağlık gibi ihtiyaçları için külliylere gelen halk, ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra, herkese her zaman açık olan camilerde ve avlularında bir araya gelmiş, tartışmış, sohbet etmiş, kimi zaman yönetimi eleştirmişlerdir. Bu mekânlarda, kendilerini, Osmanlı toplumunu temsil ettikleri gibi, mekânların temsil ettiği Osmanlı üst kimliğiyle de iletişime geçmişlerdir. Bu mekânları yaptıran Osmanlı hükümdarları, mimarının içerisinde, kendileri ve temsil ettikleri siyasi yapının, düşünce sisteminin ve inançların gücünü yansıtmak istemişlerdir. Bu alanları kullanan insanlara verilmek istenen mesajlar, mimarının estetik gücü ile aktarılmıştır.

İncelenen yapılar, yapıldıkları dönemin mimari üslubunun en iyi örnekleridir. Osmanlı mimarisinin temel problemi olan, büyük bir merkezi kubbe ile bütünleşmiş bir iç mekân yaratma arayışı, bu yapılarda belirgindir. Kubbenin göğü, ilahi gücü ve bu güçten imişruiyetini alan hükümdarı simgelemesi, bu yapıları kullanan topluma verilen bir mesajdır. Hükümdarın gücünü sorgulamak, yaradani sorgulamak anlamına gelecektir.

İç mekan ve cephelerde, dönem üslubunu yansıtan süslemeler, camilerin Allah'ın evi ve cennetin kapısı olma anlayışını yansıtmaktadır. İç mekânı çeveleyen iç ve dış avluların, cenneti simgelemesi, topluma, hükümdarlığın geçici olduğunu, değışmeyen şeyin fanilik olduğu mesajını vermektedir. Halkın bir araya geldiği bu mekânlarda, toplumsal sorunlar ve eşitsizlik, herşeyin geçici olduğu düşüncesiyle, önemsizleştirilmektedir.

KAYNAKLAR

ASLANAPA, Oktay(1997), *Türk Sanatı*, İstanbul Remzi Kitabevi

BARKAN, Ömer Lütfü (1979), *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, İnşaat Ait Emir ve Fermanlar,II, Ankara, 1979

BARKAN, Ömer Lütfü (1972), *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, I, Ankara,

GÜRALLAR, Neşe (2009), Kamu- Kamusal Alan-Kamu Yapıları- Kamusal Mekân- Modernite Öncesi ve Sonrası İçin Bir Terminoloji Tartışması, *Mimarlık*, İstanbul Kasım- Aralık 2009

<http://www.mimarlarodasi.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=364&RecID=2230>

KAZANCI, Metin,(2006) Osmanlı'da Halkla İlişkiler, *Selçuk İletişim* (4,3- s.5-20), Konya

KUBAN, Doğan (1998), *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, İstanbul YEM Yayınları

KUBAN, Doğan (1996), *İstanbul, Bir Kent Tarihi (Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul)*, İstanbul, YEM Yayınevi

KUBAN, Doğan (1967), Mimar Sinan ve Türk Mimarisinin Klasik Çağı, *Mimarlık*, s.4914-32

KURAN, Apdullah (1988), *Mimar Sinan*, İstanbul

ÖZ, Tahsin(1997), *İstanbul Camileri*, Cilt I-II, Ankara, 1997

ÖZBEK, Meral(2004), "Kamusal Alanın Sınırları", *Kamusal Alan*, İstanbul

ÖZTÜRK, Serdar, (2005), Osmanlı İmparatorluğu'nda Kamusal Alanın Dinamikleri, *İletişim* 21:96-124) Ankara

PAPİLA, Aytül(2006), *Mimar Sinan'ın 1540-1570 Yılları Arasında İstanbul'da İnşa Ettiği Camilerdeki Süsleme Programı, Cilt I-II*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk-İslam Sanatlar Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul,

PAPİLA, Aytül (2000), *18. Yüzyıl Osmanlı Külliyelerindeki Üslup Değişiklikleri*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk-İslam Sanatlar Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul,

REYHANLI GENCECİ Tülay (1974), *Osmanlılarda Külliye Mimarisinin Gelişimi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doktora Tezi (yayımlanmamış), İstanbul

TAŞ, Murat (2003), Osmanlı'dan Günümüze Yapı Üretiminde Mimarlık Meslek Örgütlerinin Gelişimi, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt 8, Sayı: 1, 2003, Bursa, 2003

YAŞAR, Ahmet (2009), *Osmanlı Kahvehaneleri, Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, İstanbul <http://www.arkitera.com/g60-kamusal-mimarlikta-muhafazakarlik.html>
<http://istanbulmuftulugu.gov.tr/tarihi-camilerimiz/1046-beyazit-cami>

RESİMLER

Resim 1: Fatih Camii

Resim 2: Fatih Camii, merkezi kubbe içi

Resim 3: II. Bayezid Camii

Resim 4: II. Bayezid Camii, kuzey cephesi

Resim 5: Şehzade Camii

Resim 6: Süleymaniye Camii

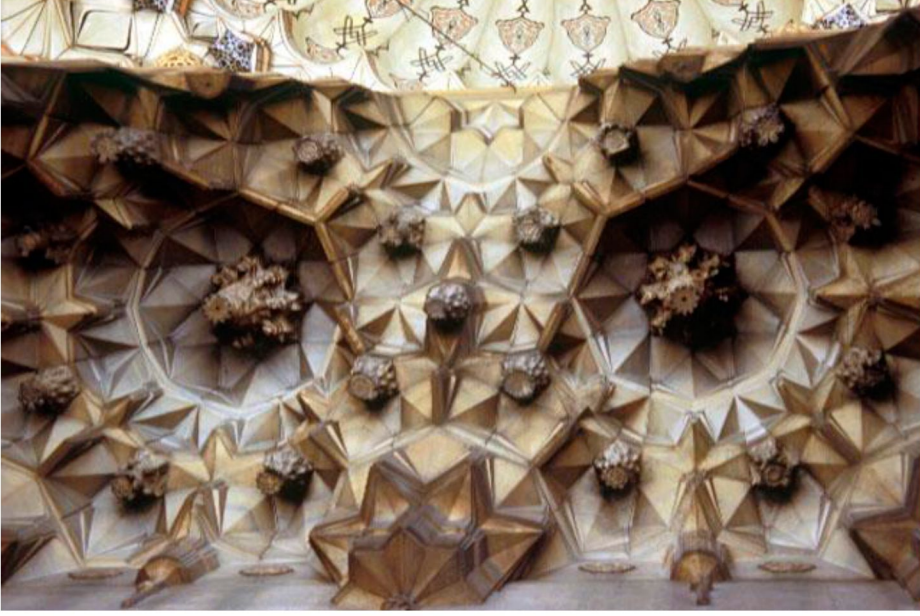
Resim 7: Süleymaniye Camii merkez kubbesi içi

Resim 8: Süleymaniye Camii mihrap duvarı

Resim 9: Süleymaniye, Kuzey Cephesi

Resim 10: Süleymaniye Camii ana giriş kapısı mukarnas kavsarası

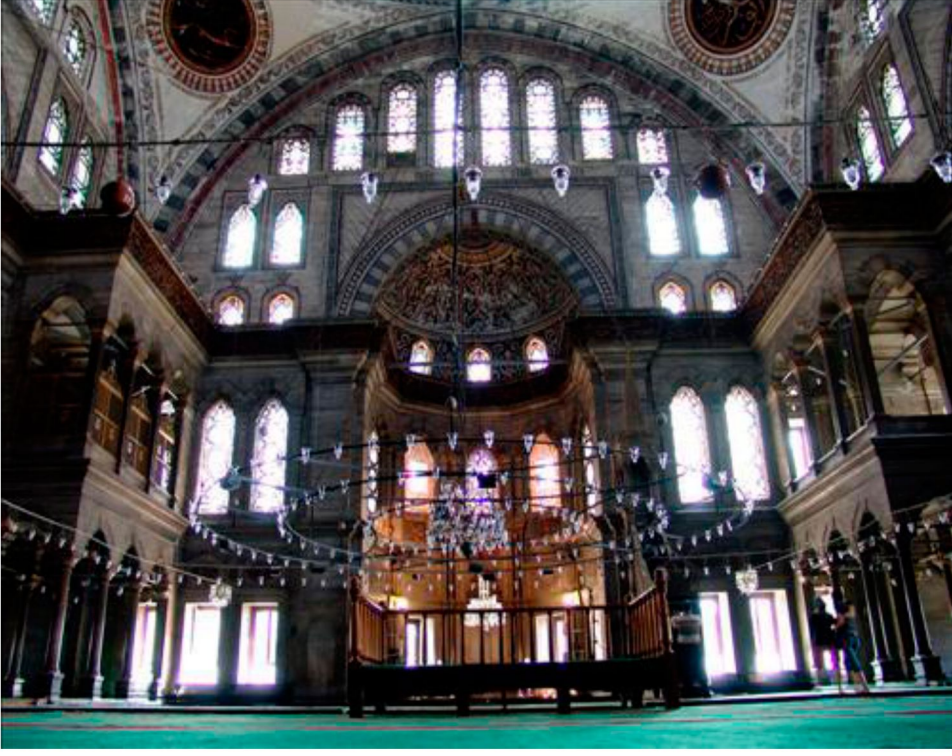
Resim 11: Sultanahmed Camii

Resim 12: Sultanahmed Camii, iç mekanı

Resim 13: Nuruosmaniye Camii

Resim 14: Nuruosmaniye Camii, mihrap duvarı

